

РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

Аналізуються підсумки економічного розвитку України за останні роки, визначаються джерела і чинники економічного зростання, робиться спроба узагальнення прогнозів фахівців щодо подальшої політико-економічної ситуації.

За роки ринкової трансформації в економіці України відбулися радикальні зміни. Закладено основи багатокладної економіки; поступово розширюються корпоративний й приватний сектори економіки; посилюються процеси дерегуляції економічної діяльності у сфері малого бізнесу. Поступово реалізуються процеси адаптації підприємств до функціонування в умовах трансформаційного періоду і на цій основі відбувається просування в напрямку забезпечення ринкового збалансування попиту й пропозиції на макрорівні. Після тривалого щорічного спаду валових інвестицій намітилася тенденція до їх зростання. Поліпшилися умови зовнішньоекономічної діяльності та інтеграції вітчизняної економіки в світовий простір. Почався процес переорієнтації грошових потоків у реальний сектор економіки, насамперед внаслідок ліквідації фінансової піраміди ОВДП і збільшення довіри населення до банківської системи. Вдалося забезпечити більш сприятливий валютний режим і врівноважений обмінний курс (порівняно з 1996-1997 рр.). Спостерігалось деяке зростання рівня монетизації економіки в умовах утримання помірних середньорічних темпів інфляції. Наприкінці аналізованого періоду вперше за роки реформування з'явилися ознаки сталої макроекономічної стабілізації (тоді як протягом 1993-1999 рр. в Україні спостерігався постійний спад ВВП та його основних складових при одночасному зростанні споживчих цін). Зрозуміло, що значний спад виробництва і звуження інших складових сукупної пропозиції, які мали місце під час трансформації форм власності та ринкових перетворень, є однією із закономірностей перехідного періоду, що об'єктивно обумовлена суттєвим обмеженням сукупного попиту та змінами його структури. Останнє, як відомо, пов'язано з дестабілізуючим розвитком інфляційних процесів та збереженням розбалансованості бюджету [1]. За даними Інституту економічного прогнозування НАН України, з боку агрегованої пропозиції спад ВВП і зниження ефективності виробництва характеризувалися такими факторами:

- погіршенням стану основних фондів;

- нерозвиненістю ринку трудових ресурсів;
- значним спадом продуктивності праці;
- зростанням структурних і цінових диспропорцій у виробництві товарів та послуг, посиленням незбалансованості відтворювальних процесів;
- гальмуючим впливом скорочення обсягів впровадження вітчизняних науково-технічних розробок і розвитку інноваційних процесів.

За цими ж даними, основними складовими звуження сукупного попиту, що вважається ключовим чинником спаду виробництва і згортання інвестиційної діяльності, виступали:

- зменшення реального споживання домашніх господарств у структурі використання ВВП (на 31,4% за 1993-1999 рр.);
- поступове збільшення споживання у секторі загальнодержавного управління, частка якого у складі ВВП зросла до 23,9% у 1997р. (проти 17,6% у 1992р.);
- скорочення реальних валових інвестицій (майже на 80% за десятирічний період);
- значне зниження частки зміни запасів матеріальних оборотних коштів у структурі ВВП (до -0,5 -1,5% у 1997-1999 рр.);
- від'ємна динаміка чистого експорту в структурі ВВП.

Довготривала невизначеність курсу економічних реформ, несприятливість та неефективність реалізації соціально-економічної політики не дозволили своєчасно припинити дію вищезазначених деструктивних чинників порушення ринкової рівноваги як з боку агрегованого попиту, так і сукупної пропозиції. Хоча, безумовно, деякі заходи Уряду і НБУ щодо нівелювання наслідків фінансової кризи і забезпечення переходу до стабілізації виробництва спрацьовували.

Починаючи з другого півріччя 1999 р., в Україні спостерігається позитивна динаміка ВВП. Найбільші темпи зростання простежуються у галузях, орієнтованих на кінцеве споживання. Це пов'язано зі збільшенням ємності внутрішнього ринку за умов зростання реальних грошових доходів населення та реалізації девальваційного ефекту імпортозаміщення. З початку 2000 р. вперше встановлюється тенденція зростання товарообігу за рахунок розширення внутрішнього попиту через збільшення реальних грошових доходів населення (на 6,2% у січні - листопаді 2000 р. з урахуванням впливу інфляції та виключенням обов'язкових платежів). Це відбувається за рахунок таких чинників, як емісійні виплати щодо часткового погашення заборгованості із зарплат та пенсій, зростання продажу населенням сільськогосподарсь-

кої продукції власного виробництва, підвищення заробітної плати державним службовцям і окремим категоріям працівників держсектора.

Безумовно, найважливішим чинником зростання ВВП з початку 2000 р. стало збільшення інвестицій в основний капітал. Саме інвестиції зазнали найсуттєвішого падіння в умовах економічного занепаду (впродовж кризових років їх обсяг скоротився в 5 разів), а в 2000-2001 рр. набули динамізму.

Іншим потужним виробничим чинником нарощування пропозиції стало збільшення обсягів реального кредитування нефінансових корпорацій, яке "розширило" вузьке місце підприємств – дефіцит обігових коштів, що є наслідком макроструктурних диспропорцій і невідповідності рівня наявних доходів нормам самофінансування відтворення виробництва. Кредитний фактор поки що спрацьовує із випередженням в один квартал щодо кон'юнктурного зростання. Це зумовлено тим, що в кредитному портфелі комерційних банків України переважну частку становлять короткострокові кредити. Збільшення обсягів кредитування промисловості було найпотужнішим чинником зростання у 2001 р., що створило підґрунтя для розвитку позитивних тенденцій у 2002 р. Але щоб забезпечити стабільність такої динаміки інвестиційного процесу, основними джерелами інвестування галузей економіки повинні стати власні кошти підприємств і довгострокові кредити. Це означає, що наявні доходи підприємств мають становити 10-11% від ВВП. Саме такий "маяк", на думку фахівців Інституту економічного прогнозування НАН України, повинен стати критерієм для визначення рівня оподаткування в монетарній частині ВВП.

Отже, попередні підсумки економічного розвитку України свідчать про наявність вагомих передумов для їх визначення у термінах "економічного зростання". Проте чи варто розглядати їх як українське "економічне диво"? Існують різні, навіть протилежні погляди фахівців з цього приводу. З'ясуємо їх.

Про відсутність передумов стійкого зростання неодноразово заявляв Президент України Л.Д. Кучма. На це вказували і представники провідних союзів промисловців і підприємців, численні експерти, представники органів державного управління, авторитетні економічні видання. Так, Міжнародне агентство Moody's відводить Україні один з найнижчих кредитних рейтингів Саa1 з негативною перспективою на термін 18-24 місяці [2, с.3].

Отже, з одного боку, значні досягнення виробництва в ряді галузей промисловості, збільшення обсягів зовнішньоторговельного обороту, збереження валютної стабілізації, контрольованість інфляції,

погашення заборгованостей з виплати пенсій та заробітної плати в бюджетній сфері свідчать про наявність суттєвих позитивних тенденцій. З другого боку, зберігається невизначеність щодо їхнього подальшого розвитку. Ці тенденції можна використати як базу для стратегії прискореного зростання, але вони також можуть стати приводом для повернення до звичайних монетаристських важелів економічного регулювання. З огляду на це сьогодні вкрай нагальними є аналіз джерел і перспектив позитивних економічних тенденцій, а головне – проблем та загроз, що можуть стати на перешкоді їх утримання. Це потребує узагальнення підходів щодо забезпечення стійкості і розповсюдження ефекту зростання на всі галузі й складові економічної системи.

Як відомо, сталість позитивних тенденцій в економіці залежить від того, наскільки економічне пожвавлення забезпечує первинне генерування інвестиційних ресурсів внаслідок відтворювального процесу на підприємствах і в народному господарстві взагалі, відновлення економічно обґрунтованого механізму визначення ефективності виробництв та їх конкурентоспроможності. Саме таке завдання було висунуто стратегічною програмою “Україна - 2010”. Зокрема, планувалося, що відновлення економічного зростання буде здійснюватися за рахунок пріоритетного спрямування коштів у галузі, здатні забезпечити максимально швидко реакцію на зростання споживчого попиту тих, хто є включеними до значного числа господарських зв’язків, а також традиційних експортних галузей. У дійсності це завдання було виконане лише частково.

В Україні і досі залишаються невирішеними ключові проблеми реформування економіки, а саме:

- затримка з проведенням структурних та інституційних перетворень, що перешкоджає перетоку капіталів до конкурентоспроможних виробників;
- відсутність стабільних і рівних податкових умов для підприємницької діяльності та наявність складних процедур податкового адміністрування, недовиконання доходної частини бюджету за умов збереження практики бюджетного субсидування підприємств і надання державних гарантій покриття ризиків нерезидентів у сфері кредитування українських підприємств;
- недостатня прозорість процесів приватизації і відсутність умов для залучення стратегічного інвестора; затримка з впровадженням процедур банкрутства, що спричиняє посилення витратності виробництва;
- неефективна політика підтримки рівноваги на валютному й кре-

дитному ринках, що перешкоджає поряд з іншими факторами залученню інвестицій в Україну.

Без вирішення цих проблем економічне зростання, що спостерігалось протягом останніх років, в майбутньому не може бути стабільним і тривалим.

І ще одне: зволікання із запровадженням дієвої політики економічного зростання вкрай негативно відбивається на формуванні соціально-економічної моделі розвитку України. Позитивні економічні показники, отримані, здається, всупереч діючим макроекономічним пріоритетам, створюють лише ілюзію ефективності економічної політики. Висловлене вище дозволяє прогнозувати на найближчу перспективу, що в разі погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури і збереження несприятливих умов для внутрішнього споживання сподівання на економічне зростання можуть пов'язуватися з використанням Урядом "фіскального парадоксу". Але якщо економічна політика не стимулює економічне зростання як таке, а тільки спрямована на його "виявлення", інфляційні процеси почнуть відігравати згубну роль для оцінки реального розміру останнього. Стимулюючу роль щодо реального приросту виробництва відіграють тільки ті інфляційні процеси, що безпосередньо пов'язані з обслуговуванням економічного поживлення.

На думку фахівців [3], протягом 2002 р. найбільш вагомим джерелом економічного піднесення в Україні в умовах виплат зовнішніх боргів залишиться збільшення споживчого попиту, а, натомість, починаючи з 2003 р., – суттєве зростання внутрішньої та зовнішньої складових валових інвестицій. При цьому ключовим залишається питання, чи буде внутрішній попит сприяти зростанню виробництва, чи стане чинником, який його гальмує? Рівень вирішення цього питання безпосередньо впливатиме на темпи економічного зростання в Україні в найближчі роки.

1. Геєць В.М. Перспективи світового економічного зростання 2000-2002 рр. // Вісник НБУ. – 2000. – № 2.

2. Агентство MOODY's сомневається в способности Украины обслуживать свои долги // Экономика: тенденции недели. – 2001. – № 1.

3. Вахненко Т. Макрофінансові фактори економічного зростання України у 2000 р. // Тенденції української економіки. Грудень 2000 р. – TACIS-UEPLAC.

Отримано 06.09.2002